

Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet

Danijel Stanković

TERET DOKAZIVANJA

seminarski rad iz građanskog procesnog prava

mentor: mr. sc. Jasnica Garašić

Zagreb, lipanj 2002.

TERET DOKAZIVANJA

-SADRŽAJ-

I	UVOD	2
II	TEMELJNA PITANJA I DVOJBE U SVEZI S TERETOM DOKAZIVANJA .	5
	1. RAZLIČITI KONCEPTI TERETA DOKAZIVANJA	5
	1.1. <i>Objektivni i subjektivni teret dokazivanja</i>	5
	1.2. <i>Apstraktni i konkretni teret dokazivanja</i>	10
	2. DUŽNOST SUĐENJA I METODE PREVLADAVANJA KRIZE U SPOZNAJI	
	SUDA O SADRŽAJU PREMISA PRAVNOG SILOGIZMA	12
	2.1. <i>Pravni silogizam</i>	13
	2.2. <i>Non liquet situacija</i>	14
	3. TERET DOKAZIVANJA I NEKA TEMELJNA PROCESNA NAČELA	18
	3.1. <i>Načelo zakonitosti</i>	18
	3.2. <i>Sistem slobodne ocjene dokaza (načelo traženja materijalne istine)</i>	20
	3.2.1. Standard dokaza ili teret dokazivanja?...	23
	3.3. <i>Raspravno (akuzatorno) i istražno (inkvizitorno) načelo</i>	27
	3.3.1. Teret tvrdnje i teret dokazivanja	30
	4. PRAVILA O TERETU DOKAZIVANJA	31
	4.1. <i>Pravna priroda pravila o teretu dokazivanja</i> ...	35
	4.2. <i>Odnos tereta dokazivanja i presumpcija</i>	37
III	ZAKLJUČAK	41
	LITERATURA	44

I UVOD

Mnogo puta smo se zasigurno nalazili u situaciji kad smo drugima postavljali kakve zahtjeve ili smo ih pokušali uvjeriti u neku našu tvrdnju, a to nam sigurno nije bilo nimalo lako. O snazi naše argumentacije i dokaza koje smo ponudili ovisio je i ishod takvih pokušaja. Stoga, ako je dokazivanje nužno u svakodnevnom životu da bi nam drugi ljudi povjerovali, onda je *a fortiori* očita neizmjerena važnost dokazivanja za primjenu prava odnosno autoritarno uređenje međuljudskih odnosa u slučaju sukoba njihovih interesa.

O institutu tereta dokazivanja u građanskom parničnom procesnom pravu može se puno toga reći, o čemu svjedoči i brojna literatura koja obrađuje to pitanje, osobito u njemačkom pravnom krugu. Nažalost, ovu tvrdnju ne možemo još potpuno primijeniti na našu procesnu teoriju. Štoviše, o problemima dokazivanja spornih činjenica kod nas, kao da se vodi općenito manje računa, premda su one pretpostavka za primjenu prava (*Ius ex facto oritur*). Dok u drugim sustavima prava, npr. u common-law sustavu, ova materija predstavlja zasebnu disciplinu dokaznog prava (*law of evidence*), kod nas se ona često svodi tek na jedno poglavlje knjige i poneke članke koji parcijalno obrađuju pojedina pitanja o dokazivanju. Naravno, tome je možda razlog drukčija struktura postupka jer je u common-law sustavu prava, porota, sastavljena od građana laika, ta koja odlučuje o činjeničnim pitanjima (ona je tzv. *trier of fact*) te je potrebno odrediti

dodatna pravila koja će ih usmjeravati u njihovoj specifičnoj zadaći, ali ipak na taj način studenti ostaju u velikoj mjeri nepripremljeni za praktično djelovanje po završetku studija, tj. dosta se prepušta njihovoj umješnosti i domišljatosti. Mnoge specifične distinkcije koje se u pravu postavljaju, osobito glede subjektivnih momenata (npr. stupnjevi krivnje), teško je dokazati. Sami dokazi ponekad upućuju na različita, pa čak i kontradiktorna rješenja te se ostavlja diskreciji suca da pronađe izlaz iz dvoumice. Dovoljno je spomenuti kako se zbog primjene načela konsenzualnosti u našem obveznom pravu velik broj pravnih poslova zaključuje uz minimalne formalnosti pa je dokazivanje otežano glede samog nastanka nekog ugovora, a osobito glede njegova sadržaja.

Teret dokazivanja (*Beweislast, burden of proof*) je poseban institut procesnog prava koji nam daje odgovor na pitanje tko što treba dokazivati radi uspjeha svojih zahtjeva, odnosno ukoliko na kraju postupka i dalje ostane nerazjašnjeno činjenično pitanje, tko snosi štetne posljedice nedokazanosti iznijetih i spornih relevantnih činjenica. Već ova definicija objedinjuje dva različita shvaćanja tereta dokazivanja: jedno, koje se odnosi na sam dokazni postupak i raspodjelu dokaznih aktivnosti među strankama, te drugo shvaćanje koje nema izravne veze s dokazivanjem, već se pod njim podrazumijeva metoda suca kojom on nakon završenog dokaznog postupka

prevladava situaciju neizvjesnosti - postoje li ili ne, odlučne činjenice¹.

Pitanje tereta dokazivanja se na specifičan način postavlja u svim postupcima u kojima se odlučuje o nečijim pravima i dužnostima (parnični, izvanparnični, kazneni, upravni i dr. postupak) ali se pritom ima u vidu različite aspekte istog pojma (u skladu s gore navedenom dvoznačnošću definicije tereta dokazivanja), što ovisi o težini koja se pridaje pojedinim osnovnim načelima: načelu dispozicije ili oficioznosti, raspravnom (akuzatornom) ili istražnom (inkvizitornom) načelu te načelu slobodne ili pak vezane (legalne) ocjene dokaza².

Sad kada smo zagrebli površinu složene materije ovog procesnog instituta, možemo krenuti u daljnje istraživanje.

¹ O tome više *infra* Objektivni i subjektivni teret dokazivanja II/1.1.

² O odnosu načela u našem procesnom sistemu više *infra* Teret dokazivanja i neka temeljna procesna načela II/3.

II TEMELJNA PITANJA I DVOJBE U SVEZI S TERETOM DOKAZIVANJA

1. Različiti koncepti tereta dokazivanja

1.1. Objektivni i subjektivni teret dokazivanja

Razlikovanje između objektivnog i subjektivnog tereta dokazivanja nastalo je tijekom vremena uslijed promjena u ovlaštenjima suda u parničnom postupku. Isprva se pojam tereta dokazivanja koristio isključivo u smislu subjektivnog tereta dokazivanja (*subjektive Beweislast*) kao pravog procesnog tereta koji leži na strankama da predlaganjem adekvatnih dokaza ostvaruju povoljne izgleda za uspjeh u parnici³. Dakle, kod ovakvog shvaćanja se postavlja pitanje koja je stranka dužna dokazati određene činjenice, opisane u hipotezi pravne norme na koju se poziva, da bi sud mogao povući konzekvence sadržane u dispoziciji, tj. odlučiti o pravima ili obvezama. U teoriji se, međutim, radije govori o procesnim teretima, a ne o dužnostima stranaka jer njih se ne može prisiliti na poduzimanje bilo kojih parničnih radnji. One svojom pasivnošću, doduše, smanjuju vjerojatnost uspjeha u parnici, ali to je jedina sankcija za njihovu neaktivnost⁴. Poimanje tereta dokazivanja u subjektivnom smislu nekako najviše odgovara slici svakodnevnog života gdje svatko mora dobro argumentirati svoje zahtjeve. Odatle po naravi stvari slijedi

³ V. Alan Uzelac, *Teret dokazivanja*, doktorska disertacija, Zagreb 1998. str. 70-72

⁴ V. Siniša Triva, Velimir Belajec, Mihajlo Dika, *Građansko parnično procesno pravo*, Zagreb, 1986, str. 23 (dalje: *Triva et al.*).

kako se prvenstveno od stranke, koja tvrdi da su joj ugrožena ili povrijeđena subjektivna prava, očekuje da dokaže istinitost svojih tvrdnji, dok druga pri tome može zauzeti stav potpune pasivnosti.

U pravnim porecima, u kojima je došlo do povećanja inkvizitornih ovlaštenja suda u utvrđivanju činjenica, ovakvo poimanje tereta dokazivanja je pomalo izgubilo na svojoj važnosti. Naime, ako se pored stranaka i sud može aktivirati u izvođenju dokaza radi utvrđivanja postojanja ili nepostojanja određenih činjenica odnosno (točnije) istinitosti ili neistinitosti tvrdnji stranaka o relevantnim činjenicama, a to se često i propisuje kao njegova dužnost⁵, onda bi bilo neopravdano govoriti da teret dokazivanja leži isključivo na stranci koja traži primjenu njoj povoljne norme. Stoga i u našem procesnom sistemu, zasnovanom na kombiniranoj primjeni raspravnog i istražnog načela, ne može biti govora o subjektivnom teretu dokazivanja. To znači da sud ne može odmah povući štetne konzekvence iz pasivnog držanja stranke kojoj je primjena određene norme povoljna. Naprotiv, on je dužan uložiti i vlastiti napor ne bi li pronašao neke dokaze kojima

⁵ Tako i naš Zakon o parničnom postupku iz 1976. (nadalje: ZPP, preuzet kao zakon RH Zakonom o preuzimanju ZPP od 26.06.1991., NN br. 53/91, stupio na snagu 08.10.1991., noveliran u dva navrata 1992., NN br. 91/92 te 1999., NN br. 112/99) u čl. 7. st. 1. kaže: "Sud je dužan u potpunosti i istinito utvrditi sporne činjenice o kojima ovisi osnovanost zahtjeva.", a za to mu se daju i određene ovlasti u narednim stavcima istog članka. O tome više *infra* Raspravno i istražno načelo II/3.3.

bi se mogle utvrditi činjenice od kojih ovisi primjena odnosne norme. Iz istog je razloga većina teoretičara kod nas (barem do 1990. g. i novele ZPP-a kojom je izričito unijeta odredba o primjeni pravila o teretu dokazivanja, sada čl. 221 a. ZPP-a), shvaćajući teret dokazivanja isključivo u subjektivnom smislu, potpuno negirala njegovo postojanje i potrebu za njim.

S druge strane, pojam tereta dokazivanja, shvaćen u smislu metode za prevladavanje situacije u kojoj je nejasan sadržaj kompleksa činjenica nužnih za primjenu pravne norme odnosno situacije u kojoj sud na temelju raspoloživih dokaza ne stekne *izvjesno* uvjerenje o (ne)istinitosti tvrdnji stranaka o pravno relevantnim i spornim⁶ činjenicama (tzv. *non liquet* situacija)⁷, naziva se objektivnim teretom dokazivanja (*objektive Beweislast*). Ovakvim poimanjem je zapravo proširen sadržaj tereta dokazivanja od njegova užeg, subjektivnog tumačenja kao instrumenta za *distribuciju dokaznih aktivnosti* među strankama, k jednom širem konceptu čija je svrha *distribucija rizika nedokazanosti*⁸. "Objektivni teret dokazivanja treba reći sucu u prilog koje od stranaka treba odlučiti u slučaju pomanjkanja dokaza"⁹, dakle i bez obzira na njenu (ne)inicijativnost u predlaganju dokaza. No, takvim

⁶ Općepoznate (notorne), priznate i nesporne činjenice ne treba dokazivati. «Sporne su činjenice o čijem postojanju stranke iznose kontradiktorne tvrdnje» *Triva et al.*, op. cit., str. 397.

⁷ V. *Uzelac*, op. cit. str. 57-59.

⁸ *Ibid.* str. 259.

⁹ *Ibid.*

tumačenjem su nastali terminološki problemi jer u ovom značenju teret dokazivanja nije ni teret koji tereti određenu stranku, niti se on odnosi na dokazivanje. Kako rekosmo, "koncept tereta dokazivanja u objektivnom smislu *nezavisan je od svake aktivnosti stranaka*, jer do *non liquet* situacije može doći i bez obzira na napore stranke da podnese potrebne dokaze."¹⁰ Do takve situacije i odgovarajuće primjene tereta dokazivanja može doći onda i u čistom inkvizitornom postupku u kojem stranke ne mogu svojim dispozicijama utjecati na prikupljanje procesnog materijala, te u kojem ne preostaje ništa od tereta dokazivanja shvaćenog u subjektivnom smislu.

Slično je i u našem procesnom sistemu, u kojem je uz inkvizitorna ovlaštenja suca primijenjena i slobodna ocjena dokaza, no u našoj teoriji i sudskoj praksi se smatralo (dok u ZPP nije unesena odredba čl. 221 a.¹¹) da u takvim uvjetima dolazi do opće izlišnosti tereta dokazivanja (očito ne uviđajući njegovu objektivnu varijantu), jer sudac stječe osobno uvjerenje (*conviction intime*) o postojanju relevantnih činjenica kroz potpunu slobodu u izboru, izvođenju i ocjeni dokazne snage dokaznih sredstava, dakle bez formalnih dokaznih pravila. Suci su bili, međutim, prisiljeni steći uvjerenje o (ne)postojanju odlučnih činjenica. Ukoliko dokazi u prilog neke činjenice nisu zadovoljili traženi standard *izvjesnosti*

¹⁰ *Ibid.* str. 70.

onda bi sud morao odlučiti da ona ne postoji, opravdavajući svoju odluku navodno stečenim izvjesnim uvjerenjem u neistinitost tvrdnji stranke o postojanju te činjenice (a ne primjenom pravila o teretu dokazivanja). Inače bi svoju odluku izložio opasnosti ukidanja od strane instancijskog suda¹². Međutim, kod *non liquet* situacija ne zadovoljava rješenje po kojem bi sud opravdavao svoje odluke osobnim uvjerenjem, na štetu stranke za koju su ostale nedokazane činjenice nužne za primjenu njoj povoljne norme. Ako sudac nije siguran niti u istinitost niti u neistinitost tvrdnji stranaka o relevantnim činjenicama, a tvrdi kako je *uvjeren* (sic!) u njihovu neistinitost, a time i u nepostojanje tih činjenica, onda se njemu opravdano može prigovoriti da govori neistinu (tj. da laže). Kako takva obrazloženja vide stranke možemo samo zamišljati. Stoga se predviđanjem mogućnosti primjene tereta dokazivanja od strane suda, istom omogućuje puno prikladnija "impersonalizacija odgovornosti zaklanjanjem iza zakonski priznatih pravila o teretu dokazivanja"¹³.

Također, do primjene tereta dokazivanja kao metode prevladavanja činjenične neizvjesnosti dolazi tek *nakon*

¹¹ "Ako sud na temelju izvedenih dokaza (čl. 8.) ne može sa sigurnošću utvrditi neku činjenicu, o postojanju činjenice zaključit će primjenom pravila o teretu dokazivanja."

¹² Prema Trivi: "...svoje odluke ne opravdavaju pravim razlozima." *Triva et al.*, op. cit., str. 411.

¹³ Darko Cini, O nekim ključnim točkama problematike pravila o teretu dokazivanja u građanskoj procesnoj pravnoj teoriji, ZPFZ, 1990 (5-6), str. 739.

dokaznog postupka¹⁴ kad naponi stranaka (eventualno i suda) nisu urodili plodom. Tada sud primjenom pravila o teretu dokazivanja, odlučuje na štetu stranke koja snosi "rizik utvrđenja" (*Feststellungsrisiko*) ili "rizik nerazjašnjenosti" (*Unklarenheitenrisiko*) činjenica od kojih ovisi primjena njoj povoljne norme¹⁵.

Bilo je prijedloga da se odustane, stoga, od izraza "teret dokazivanja", u smislu gornjih utvrđenja, no oni nisu prihvaćeni u praksi.

1.2. Apstraktni i konkretni teret dokazivanja

Razlikovanje apstraktnog i konkretnog tereta dokazivanja je rjeđe u procesnoj teoriji, a kao kriterij takve dihotomije uzima se okolnost ima li se u vidu, pri razmatranju dužnosti stranaka da dokazuju njima povoljne činjenice, apstraktni pravni propis ili pak konkretni spor u kojem se propis treba primijeniti¹⁶. Iz toga proizlazi da se ovo razlikovanje može koristiti *samo za subjektivni teret dokazivanja* jer "objektivni teret dokazivanja ulazi u igru tek na kraju postupka, i stoga može biti samo apstraktan: na kraju postupka, ako određeni činjenični element ostane nerazjašnjen,

¹⁴ Tako i naš zakon određuje: "Ako sud na temelju izvedenih dokaza (čl. 8.) ne može sa sigurnošću utvrditi...", dakle, niti prije niti za vrijeme izvođenja dokaza.

¹⁵ Uzelac, op. cit., str. 70.

¹⁶ *Ibid.* str. 72.

nije bitno kako se odvijao prethodni tijek postupka i koja je stranka priložila koje dokaze¹⁷".

Što se tiče trenutka od kojeg se može govoriti o ove dvije varijante, za apstraktni teret dokazivanja je karakteristično da postoji neovisno od konkretne parnice, a konkretni teret dokazivanja nastaje tek nakon što su izvedeni pojedini dokazi radi utvrđivanja iznesenih i spornih činjenica. Dakle, na početku postupka se oni nužno poklapaju, a tek daljnjim razvojem dolazi do njihova razdvajanja i razlikovanja, tj. osoba koja je u početku bila nosilac apstraktnog tereta dokazivanja (tužitelj) ne mora ostati i nosiocem konkretnog tereta dokazivanja. Naime, parnica nije jednostavno nizanje parničnih radnji određenim redom, već dinamičan proces u kojem zbog antagonističkog odnosa parničnih stranaka često dolazi do obrata koji mijenjaju njihov dotadašnji položaj (npr. tuženik iznosi neke prigovore i time preuzima (subjektivni!) teret dokazivanja činjenica na kojima se oni zasnivaju. To su tzv. protunorme, a o tome više *infra* II/4. Pravila o teretu dokazivanja).

Budući da u suvremenim teorijskim raspravama te među različitim poimanjima, apsolutni primat zauzima objektivni teret dokazivanja, kao metoda za prevladavanje činjenične neizvjesnosti, umjesno bi bilo pogledati kako do takve

¹⁷ *Ibid.*

situacije dolazi te koji se zahtjevi pritom postavljaju pred suca.

2. Dužnost suđenja i metode prevladavanja krize u spoznaji suda o sadržaju premisa pravnog silogizma

U današnje vrijeme je zabrana samopomoći općeprihvaćeno načelo civiliziranog svijeta. Do uspostave prava kao sustava normi različitih od drugih sličnih sustava (običaji, pravila morala i dr.) došlo je, uostalom, radi sprječavanja nasilnog rješavanja interesnih sukoba među ljudima. Iza pravnog pravila stoji sankcija koja osigurava njegovu (tzv. sekundarnu) efikasnost¹⁸. Kada bi se priznala samoinicijativna zaštita subjektivnih prava to bi u suštini, uslijed vlastite neefikasnosti, predstavljalo negaciju pravnog poretka, a često bi se pretvaralo u "pravo jačega". Izbjegavanju takvog anarhičnog stanja svakako pridonosi dužnost sudova da pružaju pravnu zaštitu povrijeđenim ili ugroženim subjektivnim građanskim pravima. Tako čl. 29. st. 1. Ustava RH (NN br. 41/01) sadrži odredbu prema kojoj: "*Svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično i u razumnom roku odluči o njegovim pravima i obvezama.*" U istom duhu čl. 2. st. 2. ZPP-a određuje: "*Sud ne može odbiti da odlučuje o zahtjevu za koji je nadležan*". Međutim, možemo postaviti

¹⁸ Darko Cini, Teze teoretičara građanskog procesnog prava o teretu dokazivanja i neka otvorena pitanja, ZPFZ 1990 (2), str. 176. Naime, u slučaju primarne efikasnosti nije potrebno angažiranja pravosudnog aparata. To znači da stranke određenog

pitanje je li sud u svakom trenutku i u svakom konkretnom postupku u mogućnosti takvu zaštitu pružiti, a da pritom ostane dosljedan pravnim pravilima koja postavljaju granice unutar kojih može postupati.

2.1. Pravni silogizam

Djelatnost suđenja se često prikazuje kao logički oblik posrednog zaključivanja (silogizam), pri čemu gornju premisu (*praemissa maior*) čini mjerodavno pravno pravilo, donju premisu (*praemissa minor*) utvrđeno činjenično stanje, a zaključak (*conclusio*) predstavlja odluku ili dispozitiv presude, do kojeg se dolazi podvođenjem (supsumiranjem) činjenica pod pravno pravilo. No, između čistog logičkog i pravnog silogizma ne može se bezuvjetno povući znak jednakosti. Njihova struktura je, doduše, jednaka, ali sud osim o valjanosti zaključka "mora voditi jednako računa i o istinosnoj vrijednosti premise minor"¹⁹. S druge strane, dok logičar izvodi zaključak iz objektivno postavljenih premisa, u parnici sud mora pronaći odgovarajuće pravno pravilo i protumačiti njegov sadržaj, a stranke iznoseći relevantne činjenice određuju opseg premise minor²⁰. Osim toga, stranke su te koje određuju sadržaj i opseg konkluzije, tj. koje će pravne posljedice sud povući utvrđenjem osnovanosti

pravnog odnosa dobrovoljno ostvaruju svoja prava i ispunjavaju svoje obveze.

¹⁹ *Ibid.*, str. 178 i d.

postavljenog tužbenog zahtjeva²¹. I napokon, najbitnija njihova međusobna razlika ogleda se u mogućnostima rješavanja situacije u kojoj nema jasne spoznaje o sadržaju pojedinih premisa. Iako bi bilo logički ispravno otkloniti bilo kakvo zaključivanje ili, jednostavno, donijeti odluku o nemogućnosti meritornog odlučivanja (poput rimskog *iudexa* koji je mogao izreći *non liquet*²²), sud danas to ne može učiniti jer takvo rješavanje, koje bi stranke posredno uputilo na samopomoć i zabranjenu samovlast, nije pravno-politički dozvoljeno i održivo²³.

2.2. *Non liquet* situacija

U odnosu na pravna pravila kao element procesne materije, u skladu s principom *Iura novit curia* (sud poznaje pravo), potpuno vrijedi istražno načelo te stranačke dispozicije kod njih nemaju nikakvog učinka. U slučaju pravnih praznina sud mora interpretacijom (najčešće po analogiji) doći do spoznaje o pravnom pravilu, a u pogledu stranog prava, ukoliko svi naponi ostanu bez rezultata, sudu preostaje mogućnost primjene prava koje obvezuje sud (*lex fori*)²⁴.

²⁰ Kod nas dominira raspravno načelo u pogledu iznošenja činjenica, dok su inkvizitorna ovlaštenja suda u odnosu na izvođenje dokaza veća.

²¹ To je u skladu s načelom dispozicije - *ne eat iudex ultra et extra petita partium*.

²² *Uzelac*, op. cit., str. 58.

²³ *V. Cini*, *Teze teoretičara...*, cit., str. 180.

²⁴ Dakle, sud ne može otkloniti pružanje pravne pomoći poput pretora u rimskom pravu formularnog razdoblja, koji je mogao izreći *actionem denego*. *V. ibid.* str. 185 i d.

S druge strane, kako smo naglasili kod razlikovanja pravnog od logičkog silogizma, stranke su ovlaštene i dužne iznositi tvrdnje o relevantnim činjenicama (*onus proferendi*), te predlagati dokaze (kod nas zajedno sa sudom) kojima će se one utvrditi (*onus probandi* – teret dokazivanja u subjektivnom smislu). To znači da je sud u pogledu stjecanja spoznaje o sadržaju premise minor višestruko vezan za stranke te iz njihove eventualne pasivnosti lako može doći do stanja činjenične neizvjesnosti. To je stanje u kojem su relevantne činjenice ostale nerazjašnjene. Dakle, sud nije stekao *izvjesno* uvjerenje, kao potreban standard dokaza, niti o postojanju niti o nepostojanju relevantnih činjenica, da bi mogao donijeti odgovarajuću odluku, tj. usvojiti ili odbiti tužbeni zahtjev. Logički bi bilo ispravno kad bismo rekli da su nedokazane tvrdnje stranaka o pravno relevantnim činjenicama istinite i neistinite. Tada sud ne bi smio donijeti nikakav zaključak iz nepotpunih premisa jer bi on bio nevaljan. Međutim, iz Ustava RH i ZPP-a proizlazi za sud pravno-politički imperativ donošenja meritorne odluke. Da bi se i u takvim situacijama mogla donijeti meritorna odluka, potrebno je opredijeliti se za jednu od metoda rješavanja *non liquet* situacije.

Iz povijesti su poznate različite metode prevladavanja neizvjesnosti (npr. u srednjem vijeku božji sud ili ordalije,

dvoboj, kasnije tortura²⁵ ili kod nas npr. hinjena izvjesnost sudačkog uvjerenja i dr.), no teret dokazivanja zasigurno zaslužuje epitet najprikladnije i najopravdanije metode. Kao što je u uvodu naglašeno, malo je lakovjernih ljudi koji će odmah povjerovati u nečije tvrdnje. Ukoliko su sudovi (argumenti), na koje se pozivamo da bismo utvrdili istinitost neke teze, neadekvatni ili čak neistiniti, oni neće prouzročiti nikakve promjene u uvjerenju naših sugovornika. Isto tako, kao motivacija pravila o teretu dokazivanja često se navodi očuvanje nepromijenjene situacije u pravnim odnosima (*status quo*). Stoga je opravdano da "nedokazanost ide izravno na štetu onoga koji dokazuje ... [tj.] onoga koji traži promjenu u sferi pravnih odnosa"²⁶. Sličnu svrhu ostvaruje načelo *in dubio pro reo* u kaznenom pravu no ono ima i svoju specifičnu svrhu - zaštitu individualnih prava od presizanja države. Osim ovoga jamstva da se neće neopravdano pružati pravna zaštita, teret dokazivanja (shvaćen u objektivnom smislu) ima veliku prednost u odnosu na ostale metode jer omogućuje predvidljivost sadržaja konačne odluke²⁷. Naime, postaje predvidljivo to da će izgubiti ona stranka koja bez dovoljno argumenata zahtijeva određene pravne konzekvence iz njoj povoljne norme, *et vice versa*, da će ostvariti svoje pravo na

²⁵ V. postupovno pravo u Franačkoj kao reprezentativni primjer postupka u srednjem vijeku. Cf. Kurtović, *Opća povijest prava i države*, knjiga I, Zagreb, 1994, str. 172-176.

²⁶ Uzelac, *op. cit.*, str. 263.

²⁷ *Ibid.*

pravnu zaštitu ona stranka za koju postoji dovoljno dokaza (ili jedan potpuni dokaz) koji će omogućiti formiranje izvjesnog uvjerenja suca u postojanje odlučnih činjenica. Drugim riječima, do primjene objektivnog tereta dokazivanja kao metode rješavanja činjenične neizvjesnosti doći će na kraju postupka kad sadržaj premise minor pravnog silogizma i nakon poduzetih dokaznih napora ostane nejasan. Tada će sud, pozivajući se na individualne norme o raspodjeli tereta dokazivanja (sadržane u materijalnom pravu), odlučiti na štetu stranke čije su tvrdnje ostale nedokazane. Namjerno koristimo izraz "nedokazane", a ne kažemo da će sud odlučiti na štetu stranke koja je bila neaktivna ili koja nije predložila potrebne dokaze, jer u našem sistemu ne možemo govoriti o subjektivnom teretu dokazivanja. To proizlazi kako iz ovlasti suda da izvodi dokaze radi utvrđivanja iznesenih relevantnih činjenica (čl. 7. st. 3. ZPP-a), iznimnog ovlaštenja na utvrđivanje činjenica koje stranke nisu iznijele ako one idu za tim da raspolažu zahtjevima kojima ne mogu raspolagati (čl. 7. st. 4.), tako i iz ovlasti suda da pri slobodnoj ocjeni dokaza (čl. 8. ZPP-a) uzme u obzir rezultate cjelokupnog postupka, što bi značilo da može pri utvrđivanju činjenica, koje idu u prilog stranke, razmotriti i navode njene protustranke.

Kao *résumé* koji oslikava *non liquet* situaciju te kako ona utječe na sud i pravni poredak u cjelini, dovoljan je citat jednog našeg procesnog teoretičara: "Figurativno rečeno,

pravni poredak, premda poštuje u određenim situacijama neka pravila šaha ne priznaje i sve rezultate šahovske igre. Parnica mora završiti 'mat-pozicijom' za jednu od parničnih stranaka da ne bi sam pravni poredak došao u 'pat-poziciju', jer bi određen broj 'pat-pozicija pravnog poretka' rezultirao neminovno njegovom 'mat-pozicijom'”²⁸.

3. Teret dokazivanja i neka temeljna procesna načela

Nepotrebno je govoriti o važnosti načela kao temeljnih rukovodnih pravila za razradu pravnog sustava, ali i za primjenu pravnih pravila, osobito pri njihovoj interpretaciji. Njihov specifični i komplementarni odnos nesumnjivo obilježava svaki procesni sistem i čini ga jedinstvenim, tako da je uvijek potrebna određena suzdržanost i opreznost pri tumačenju čak istih procesnih instituta. Naime, u različitim sustavima se daje različita težina pojedinim načelima, što dovodi do toga da procesni instituti drukčije funkcioniraju ili imaju drukčiju svrhu. Ove teze se, naravno, i te kako mogu primijeniti na teret dokazivanja, a osobito na razlikovanje subjektivnog i objektivnog tereta dokazivanja.

3.1. Načelo zakonitosti

“Sudovi sude na temelju Ustava i zakona” (čl. 117. st. 3. Ustava RH), a u pravnom silogizmu smo vidjeli kakvu funkciju imaju činjenice. Naime, tek utvrđivanjem relevantnog

²⁸ Cini, O nekim ključnim točkama..., cit., str. 748.

činjeničnog stanja (premissa minor) dolazi do mogućnosti primjene mjerodavnog pravnog pravila na konkretne, sporne odnose. Međutim, nikako se ne smije zaboraviti i to da činjenice determiniraju koje će se pravno pravilo primijeniti (*Ius ex facto oritur*). Tako tužitelj već u tužbi mora navesti činjenice na kojima zasniva svoje zahtjeve (tzv. sistem supstanciranja stvarne osnove spora)²⁹, a njegova eventualna pravna shvaćanja ne vezuju sud (čl. 186. ZPP-a). Sud tada "formira određeno privremeno (radno) stajalište (kvalifikaciju, dijagnozu) o pravnoj prirodi spora da mu posluži kao putokaz pri ocjeni značenja određenih okolnosti"³⁰. To znači da sud iz mnoštva normi koje uređuju različite pravne odnose, odabire onu u čijoj su hipotezi sadržane činjenice koje odgovaraju onima koje su stranke iznijele, te ukoliko utvrdi njihovu podudarnost, doći će do primjene dispozicije³¹. Ako bi sud pogrešno odabrao i primijenio materijalnu pravnu normu došlo bi do povrede načela zakonitosti. S druge strane, istog je učinka i pogrešno utvrđeno činjenično stanje do

²⁹ Ali on ne mora navesti sve, zbog ovlaštenja da i u nastavku postupka iznosi nove činjenice. *Triva et al.*, op. cit., str. 328.

³⁰ *Ibid.*, str. 396.

³¹ Npr. pravilo «Tko drugome uzrokuje štetu dužan je naknaditi je ako ne dokaže da je šteta nastala bez njegove krivnje» (premissa maior; čl. 154. st. 1. Zakona o obveznim odnosima, nadalje: ZOO, Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 46/85, 57/89; Zakon o preuzimanju ZOO, NN br. 53/91, 111/93, 3/94, 107/95, 7/96, 91/96). Osoba X je 24. ožujka 1999. prouzročila prometnu nesreću i pritom oštetila kuću osobe Y. Nastala je šteta u iznosu od 20,000 kuna (premissa minor). Osoba X dužna

kojeg, uostalom, može doći i zbog pogrešnog zaključka o nepostojanju određenih činjenica primjenom pravila o teretu dokazivanja. "Pravilna primjena zakona na pogrešno utvrđeno činjenično stanje dovodi do odluka koje su nezakonite u odnosu na društvenu stvarnost koju reguliraju"³². Protiv takvih nezakonitih odluka, strankama stoje na raspolaganju pravni lijekovi, u prvom redu žalba, a potom i neki izvanredni pravni lijekovi³³.

Također, do bitne povrede odredaba parničnog postupka dolazi kad sud nepravilno utvrdi neku činjenicu o čijem postojanju ovisi primjena procesne norme te na takvom utvrđenju zasnuje primjenu procesnog prava.

3.2. Sistem slobodne ocjene dokaza (načelo traženja materijalne istine)

Što se tiče metode istraživanja procesne građe, tj. metode utvrđivanja istine u parničnom postupku, u našem

je naknaditi štetu osobi Y u visini 20,000 kuna (dispozitiv ili konkluzija).

³² Triva et al. op. cit. str. 98

³³ O važnosti pravilno utvrđenog činjeničnog stanja, dovoljno govori i stalna mogućnost stranaka da iznose nove činjenice i nove dokaze (*beneficium novorum*). Naime, one su neprekludirane u tom pravu ne samo do zaključenja glavne rasprave, već i stadiju redovnih pravnih lijekova (žalbe). Štoviše, kao jedan od najčešćih razloga za ponavljanje postupka (izvanredni pravni lijek) navode se u praksi nove činjenice i novi dokazi (čl. 421. t. 8. i 9.), doduše uz ograničenja u njihovu iznošenju poput neskrivljenosti propuštanja iznošenja u prijašnjem postupku. Više o tome v. Hrvatin, Branko, Nove činjenice i novi dokazi kao razlog za ponavljanje postupka, Pravo u gospodarstvu 1994, 11-12.

procesnom sistemu je prihvaćena slobodna ocjena dokaza (*freie Beweiswürdigung*) gdje sud nije vezan ni ograničen zakonskim dokaznim pravilima ili dispozicijom stranaka³⁴. Koje će činjenice uzeti kao dokazane odlučuje sud prema svom uvjerenju na temelju savjesne i brižljive ocjene svakog dokaza zasebno i svih dokaza zajedno, a i na temelju rezultata cjelokupnog postupka (čl. 8. ZPP-a). No, sustav slobodne ocjene dokaza, iako najpogodniji za postizanje tzv. momenta apsolutne istine³⁵, nužno se mora korigirati kako ne bi prešao u arbitrarnost, jer "uvjerenje" je dosta fluidan pojam. Tako je sudac svakako vezan pravilima logike, psihologije, znanosti i iskustva uopće, a glavni instrument kontrole jesu: *obrazloženje*, u kojem on iznosi čime se rukovodio odlučujući se za određene metode istraživanja, zašto je stekao uvjerenje o (ne)istinitosti tvrdnji stranaka o relevantnim činjenicama itd., te *mogućnost žalbe* višem sudu. Ukoliko viši sud nađe da nema valjanog obrazloženja presude, to predstavlja apsolutno bitnu povredu odredaba parničnog postupka (čl. 354. st. 2. t. 13. ZPP-a) te će rješenjem ukinuti napadanu odluku i vratiti predmet prvostupanjskom sudu (čl. 369. st. 1 ZPP-a)³⁶. Možemo

³⁴ O tome više *Triva et al. op. cit. § 28.*

³⁵ Kada spoznaja najbliže odgovara objektivnoj stvarnosti, *ibid.*, str. 126.

³⁶ Npr. «Presuda nema razloga o odlučnim činjenicama i onda kad sud nije obrazložio koje činjenice važne za odluku smatra istinitima i na čemu zasniva tu svoju odluku ili kad su u obrazloženju navedeni samo izvedeni dokazi i drugi procesni materijal, a izostali su zaključak i ocjena tih dokaza, kad ne postoje razlozi o tome kojima je dokazima sud poklonio vjeru,

zamisliti kakva su bila obrazloženja odluka kod "izvjesnog" uvjerenja u *non liquet* situacijama do 1990. godine. Kad bi sudovi nastavili prihvaćati takve, u biti, neobrazložene odluke to bi imalo pogubnih posljedica i na obrazloženja u ostalim, neproblematičnim slučajevima³⁷.

Iako je težnja za potpunom spoznajom istine plemenita i hvale vrijedna, ona dolazi u sukob s načelom ekonomičnosti i pravne sigurnosti. Naime, za potpuno saznanje istinitosti pravno relevantnih tvrdnji stranaka potrebna je vremenska neograničenost suda u postupanju, neograničenost u materijalnim sredstvima, a institut pravomoćnosti sudskih odluka također otežava ostvarenje tog cilja³⁸.

I za pravila o teretu dokazivanja bismo mogli reći da otežavaju spoznaju istine u parničnom postupku³⁹. Ako imamo u

a kojima nije te iz kojih je razloga tako postupio» (VS, II Rev 76/81 od 26. 5. 1982. – PSP 21/198) v. Ivo Grbin: Zakon o parničnom postupku, Zagreb 2000. g. str. 291, 292

³⁷ Kako Darko Cini kaže: «Obrazloženja sudskih odluka, obrazloženja ocjene dokazne snage izvedenih dokaza, u kriznim slučajevima, šablonska su i "šuplja" ... [te na taj način] trajno opada osjetljivost suca tokom obavljanja sudske funkcije, tj. njegov osjećaj za odgovornu i razboritu primjenu slobodne ocjene dokaza, čak i u okvirima koje određuje ZPP». D. Cini: O nekim ključnim točkama ... op. cit. str. 734

³⁸ Iz povijesnog inkvizitornog kaznenog postupka je poznata institucija *absolutio ab instantia* ("otpuštanje ispod suđenja"), koja za razliku od oslobađajuće presude nije postajala pravomoćnom, te je omogućavala ponovni nastavak postupka protiv neosuđenog optuženika. Sud bi donosio takvu odluku u slučaju neizvjesnosti o postojanju krivnje, ali uz još uvijek prisutnu sumnju u optuženikovu nevinost. V. Davor Krapac: Kazneno procesno pravo, Zagreb 2000. g. str. 14

³⁹ I neke druge odredbe ZPP-a ugrožavaju mogućnost utvrđivanja istine, npr. kad zakon dopušta samo određeno dokazno sredstvo ili zabranjuje upotrebu određenog dokaznog sredstva, zatim

vidu posljedicu nedokazanosti činjenice od koje ovisi primjena neke norme, tada je razvidno kako sud, unatoč mogućnosti da neizvjesno dokazana tvrdnja stranke o postojanju relevantnih činjenica bude istinita i neistinita⁴⁰, donosi odluku (iz razloga pravne sigurnosti i sprečavanja samopomoći) kojom takve tvrdnje stranaka smatra neistinitima (*Idem est non esse aut non probari* - Svejedno je: ne postojati ili ne biti dokazano)⁴¹. Tako "sud u suštini stvara zaključak o istinosnoj vrijednosti sadržaja premise minor nasuprot kojem spoznajnogički postoji barem isti (ponekad čak i veći, ali ne i "izvjestan") omjer razloga za izvođenje zaključka suprotnog sadržaja"⁴².

3.2.1. Standard dokaza ili teret dokazivanja?

Iz definicije slobodne ocjene dokaza proizlazi da sud treba formirati osobno uvjerenje (*conviction intime*) o (ne)istinitosti određene tvrdnje o postojanju relevantnih činjenica, a on je pritom nevezan formalnim dokaznim pravilima. Međutim, vidjeli smo da je takva metoda trebala i određene korekcije radi ostvarenja načela ekonomičnosti i pravne sigurnosti, te kako je sud pri stvaranju svog uvjerenja uvijek vezan pravilima logike, psihologije, znanosti i

zakonske presumpcije, pravni značaj priznanja nepovoljnih činjenica itd. v. *Triva et al.*, op. cit. str. 134 i d.

⁴⁰ pa čak i u situaciji potpune ravnoteže razloga između razloga koji govore u prilog (ne)istinitosti stranačkih tvrdnji.

⁴¹ *Ibid.*, str. 410.

iskustva. S druge strane, za sudačko uvjerenje se traži da bude "takvo da isključuje svaku razumnu sumnju u njegovu pravilnost i istinitost"⁴³. Takav stupanj uvjerenja se naziva *izvjesnim* ili *sigurnim* uvjerenjem⁴⁴. Općenito rečeno, stupanj uvjerenja ili standard dokaza (*Beweismaß*) je "determinirajući prag koji dokaz mora prijeći da bi se pojedina činjenica smatrala utvrđenom, bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smislu"⁴⁵. Ovo pravilo "primjenjivače prava upozorava na to da činjenični sudovi na kojima temelje svoje presude ne smiju biti olako formirani, i da trebaju počivati na dovoljno jakim razlozima koji bi mogli i u trećim osobama izazvati uvjerenje da bi razborite osobe, ravnajući se istim kriterijima mogle doći do jednakog zaključka"⁴⁶. Ukoliko dokaz ne prijeđe taj prag te sud ne stekne izvjesno uvjerenje o postojanju ili nepostojanju odlučnih činjenica, doći će do primjene pravila o teretu dokazivanja.

Izvjesnost je potrebna kod utvrđivanja činjenica od kojih ovisi osnovanost tužbenog zahtjeva, tj. primjena odgovarajućeg materijalnog prava. Međutim, razlozi ekonomičnosti i svrsishodnosti govore u prilog tezi da nije opravdano ulagati jednake napore pri utvrđivanju procesnih pretpostavki za

⁴² *Cini*, O nekim ključnim točkama..., cit., str. 739.

⁴³ *Triva et al.*, op. cit., str. 393.

⁴⁴ U istom smislu ZPP u čl. 221 a. određuje da će sud o postojanju činjenice zaključiti primjenom pravila o teretu dokazivanja, ukoliko ju već na temelju izvedenih dokaza ne može *sa sigurnošću* utvrditi.

⁴⁵ *Uzelac*, op. cit., str. 62.

meritorno odlučivanje i pretpostavki za ocjenu osnovanosti tužbenog zahtjeva. U tom slučaju je dovoljno da sud stekne uvjerenje o vjerojatnosti njihova postojanja. To znači da je potrebno dokazati tek da postoji više razloga (argumenata) koji govore u prilog teze o postojanju relevantne činjenice nego onih koji govore protiv. Intenzitet odnosa povoljnih i nepovoljnih razloga treba rasti razmjerno važnosti radnji koje treba poduzeti, zatim s obzirom na stadij postupka u kojem se o određenom procesnom pitanju raspravlja i odlučuje, te s obzirom na težinu procesnopравnih posljedica koje proizlaze iz utvrđenosti postojanja ili nepostojanja određenih činjenica⁴⁷. Tako npr. pri utvrđivanju tzv. negativnih procesnih pretpostavki (litispēndencija, pravomoćno presuđena stvar, sudska nagodba, ugovor o prorogaciji nadležnosti te ugovor o izbranom sudu) potrebno je postići izvjesnost uvjerenja o postojanju činjenica relevantnih za njihovo postojanje. Isto tako i kod drugih činjenica od kojih ovisi odluka o odbacivanju istaknutog zahtjeva. Naprotiv, žalitelj koji nije učinio vjerojatnim da je iz opravdanih razloga propustio u prvostupanjskom postupku položiti iznos potreban za podmirenje troškova izvođenja predloženog dokaza ne može u žalbi predložiti da se taj dokaz izvede (čl. 352. st. 2.). Nadalje, vjerojatnost je dostatna i kod dokazivanja pravnog interesa

⁴⁶ *Ibid.*, str. 283 i d.

⁴⁷ *Triva et al.*, op. cit., str. 394.

umješača da pristupi parnici te pravnog interesa za podnošenje deklaratorne tužbe⁴⁸.

Ovo je razlikovanje bitno radi uočavanja činjenice da o traženom stupnju uvjerenja ovisi i učestalost *non liquet* situacija. Naime, što veći standard dokaza postavimo, veća je i vjerojatnost pojavljivanja situacija u kojima dokaz nije uspio izazvati traženi stupanj uvjerenja suca u (ne)postojanje relevantnih činjenica (tzv. nepotpuni dokaz)⁴⁹. Pitanje standarda dokaza potrebnog da bi sudac stekao uvjerenje o relevantnim činjenicama uže je vezano uz ocjenu dokaza, a to je i glavna razlika spram objektivnog tereta dokazivanja o kojem se može govoriti tek nakon dokaznog postupka. Ako sad povežemo ove komplementarne koncepte, onda proizlazi da spuštanje praga koji dokaz mora prijeći da bi se neka činjenica smatrala dokazanom, dovodi do manje potrebe za primjenom pravila o teretu dokazivanja, tako da bi u krajnjoj liniji - izjednačavanjem dokazivosti s postojanjem činjenice - standard dokaza toliko smanjio potrebu za teretom dokazivanja da bi potpuno preuzeo njegovu funkciju⁵⁰.

⁴⁸ V. *ibid.* § 95/3. odnosno § 80/4.

⁴⁹ Zanimljivo je primijetiti da se u zemljama *common-law* sustava prava kriterij izvjesnosti (*beyond reasonable doubt*) traži samo u kaznenom pravu, dok za građansko pravo vrijedi znatno niži standard, tzv. obične vjerojatnosti (*preponderance of probabilities*), v. *Uzelac*, op. cit., str. 250.

⁵⁰ *Ibid.* str. 270.

3.3. Raspravno (akuzatorno) i istražno (inkvizitorno) načelo

Naš procesni sistem se zasniva (kako smo već više puta rekli) na specifičnoj kombinaciji raspravnog i istražnog načela u pogledu inicijative za prikupljanje procesnog materijala: a) činjenica, b) dokaznih sredstava, c) pravila iskustva i d) pravnih pravila, ali naš interes se ovdje treba ograničiti na prva dva elementa.

Zakon određuje da su stranke dužne iznijeti sve činjenice na kojima temelje svoje zahtjeve i predložiti dokaze kojima se utvrđuju te činjenice, ali s druge strane, ovlašćujući sud da sam izvodi dokaze u pogledu odlučnih činjenica ublažuje odnosnu dužnost stranaka (čl. 7. st. 2. i 3. ZPP-a). Iznimno, sud je ovlašten utvrditi i činjenice što ih stranke nisu iznijele ako iz rezultata raspravljanja i dokazivanja proizlazi da raspolažu zahtjevima kojima ne mogu raspolagati (tj. koja su u suprotnosti s prisilnim propisima i pravilima javnog morala, čl. 3. st. 3. ZPP-a), no svoju odluku nikako ne bi mogao temeljiti na činjenicama o kojima strankama ne bi bila dana mogućnost da se izjasne (čl. 7. st. 4. ZPP-a)⁵¹. Iz navedenih zakonskih odredbi proizlazi da je u pogledu iznošenja činjenica raspravno načelo naglašenije negoli pri predlaganju i izvođenju dokaza, gdje su inkvizitorna ovlaštenja suda znatno šira. Dakle, stranke su te koje u

načelu određuju temu raspravljanja⁵², a pri izboru i izvođenju dokaza, s naslova načela slobodne ocjene dokaza, treba se osigurati sudu "pravo da slobodno bira sredstva informacija, dakle dokazna, dakle dokazna kojih će formirati uvjerenje o postojanju relevantnih činjenica⁵³. Međutim, ovdje se nikako ne smije ispustiti iz vida odredba zakona po kojoj će sud odustati od izvođenja dokaza ako iznos potreban za podmirenje troškova ne bude položen u roku što ga sud odredi (čl. 153. st. 3. ZPP-a). Time navedena ovlaštenja suda poprimaju fiktivni karakter, s obzirom na mogućnost da stranke nepolaganjem tog iznosa osujete izvođenje dokaza. Da su inkvizitorna ovlaštenja suda dosljedno provedena, moglo bi se govoriti i o odsustvu subjektivnog tereta dokazivanja, no s obzirom na navedenu mogućnost stranaka, smatram da se od tog koncepta ne može potpuno odustati. U istom smislu i zakon stavlja u dužnost suda da *po svojem uvjerenju* ocijeni od kakve je važnosti što stranka nije u roku predujmila potreban iznos, što znači da eventualne štetne posljedice pogađaju baš tu stranku, kao rezultat isključivo njene neaktivnosti (dok kod objektivnog tereta dokazivanja, prisjetimo se, sud odlučuje

⁵¹ To je u skladu s načelom saslušanja stranaka i otvorenog pravosuđenja. Više o tome v. *Triva et al.*, op. cit., § 27.

⁵² Izuzetak su navedene činjenice čijim prešućivanjem stranke idu za tim da raspolažu indisponibilnim zahtjevima, zatim notorne činjenice, posredno pravno relevantne činjenice ili indicije, činjenice čije postojanje proizlazi iz dokazanosti presumptivne baze zakonskih presumpcija te činjenice od kojih ovisi postojanje procesnih pretpostavki. V. *ibid.*, str. 142 i d.

bez obzira na aktivnost stranaka u dokaznom postupku). Takav nonsens bi trebalo riješiti ili odredbom da se dokazi izvode po službenoj dužnosti i na teret sredstava suda (što bi bilo u skladu sa svrhom odredbe čl. 7. st. 3. jer sud ne bi imao nikakvih prepreka za njihovo izvođenje) ili pak derogacijom ovlaštenja suda i proširenjem raspravnog (akuzatornog) načela na dokaze. Prijedlozi za izmjenu ZPP-a u potonjem smislu već su se javili, a predviđaju potpuno izostavljanje prvog stavka čl. 7. ZPP-a ("Sud je dužan u potpunosti i istinito utvrditi sporne činjenice o kojima ovisi osnovanost zahtjeva"), uz ostavljenu mogućnost utvrđivanja činjenica koje stranke nisu iznijele te izvođenja dokaza koje stranke nisu predložile ako bi iz rezultata raspravljanja i dokazivanja proizlazilo da stranke idu za tim da raspolažu zahtjevima kojima ne mogu raspolagati. Prijedlog se opravdava time što praksa pokazuje da su ipak stranke glavni, ako ne i jedini informator suda o važnim dokazima, zatim spomenuta mogućnost stranaka da spriječe sud u izvođenju dokaza nepredujmljivanjem sredstava za njegovo izvođenje, činjenicom da su inkvizitorna ovlaštenja suda u pogledu izvođenja dokaza imala za posljedicu neprimjenjivanje pravila o teretu dokazivanja jer su viši sudovi "silili" sudovi "silili" od svaku cijenu utvrde istinu ponovnim izvođenjem istih dokaza itd.⁵⁴.

⁵³ *Ibid.*

3.3.1. Teret tvrdnje i teret dokazivanja

U prethodnoj točki smo vidjeli da se ovlaštenja suda i stranaka u našem kombiniranom procesnom sistemu razlikuju prema tome jesu li u pitanju činjenice ili dokazi. Isti kriterij se primjenjuje i na razlikovanje tereta tvrdnje i tereta dokazivanja. Sadržaj pojma teret dokazivanja već smo upoznali tako da o njemu ovdje nećemo govoriti.

Teret tvrdnje (*onus proferendi*, *Behauptungslast*) označava dužnost stranaka da iznesu tvrdnje o činjenicama na kojima zasnivaju svoje zahtjeve ili prigovore. U teoriji je sporno postoje li posebne norme o teretu tvrdnje ili ne. Jedni niječu postojanje pravila o teretu tvrdnje jer već iz raspravnog načela proizlazi potreba da sud uzme neiznesene činjenice kao nepostojeće. Drugi opet smatraju kako bi takav zaključak suda, naprotiv, bio povreda samog raspravnog načela prema kojem sud ne smije utvrđivati neiznesene činjenice, pa makar i na negativan način, tj. utvrđivati da one ne postoje⁵⁵.

Također je sporno može li se govoriti o teretu tvrdnje u postupcima u kojima dominira istražno načelo u pogledu činjenica i dokaza, no u suvremenom procesnom pravu je značaj tereta tvrdnje svakako manji od tereta dokazivanja jer se često propisuje dužnost suca da potiče stranke na iznošenje činjeničnih tvrdnji. Tako i naš ZPP predviđa da je predsjednik vijeća *inter alia* dužan brinuti se o tome da se tijekom

⁵⁴ O tome više kod *Uzelac*, op. cit., str. 280 i d.

rasprave iznesu sve odlučne činjenice, da se dopune nepotpuni navodi stranaka o važnim činjenicama, da se označe ili dopune dokazna sredstva koja se odnose na navode stranaka i, uopće, da se dadu sva razjašnjenja potrebna da bi se utvrdilo činjenično stanje. Istu svrhu imaju i načelo pomoći neukim strankama te načelo otvoreno pravosuđenja, koja aktiviraju sud radi svestranog raspravljanja o predmetu, ali također štite stranke dovodeći u ravnotežu neke razlike koje se mogu javiti među njima samima ili pak između stranka, s jedne i suda, s druge strane⁵⁶.

4. Pravila o teretu dokazivanja

Govoreći o teretu dokazivanja, rekli smo koje su posljedice njegove primjene - *idem est non esse aut non probari*, ali o tome koja su to pravila o teretu dokazivanja dali smo tek nagovještaj. Međutim, važno je naglasiti kako ne možemo govoriti tek o nekoliko općih normi koje se primjenjuju na sve slučajeve bez ostatka. Naprotiv, "kriteriji raspodjele tereta dokazivanja (pravila o teretu dokazivanja) vezani su uz *ratio legis* norme materijalnog prava čiji su elementi ostali nedokazani"⁵⁷. Budući da ta pravila najčešće nisu zasebno normirana (to bi, naime, dovelo do udvostručenja broja normi u već pretrpanim zakonima), do njih se dolazi interpretacijom

⁵⁵ V. *ibid.*, str. 66.

⁵⁶ O tim načelima više kod *Triva et al.*, op. cit., §§ 34; 27/3.

⁵⁷ *Uzelac*, op. cit., str. 271.

odnosnog pravila materijalnog prava. Ona tvore "svojevrsan sekundarni (supsidijarni) pravni poredak koji do izražaja dolazi ako ne postoje pretpostavke za primjenu primarnog (pravni normi koje propisuju posljedice utvrđenih činjenica)"⁵⁸. Ukoliko se tumačenjem ne dođe do posebnih pravila o teretu dokazivanja, onda treba primijeniti tzv. temeljno pravilo o teretu dokazivanja (*Grundregel*) prema kojem na svakoj stranci leži teret dokazivanja činjenica iz kojih izvodi svoja prava, tj. traži primjenu njoj povoljne norme⁵⁹. Uzmimo sad npr. materijalno pravno pravilo: "Tko drugome uzrokuje štetu dužan je naknaditi je ako ne dokaže da je šteta nastala bez njegove krivnje." (čl. 154. st. 1. ZOO-a). Ako dublje proučimo ovu normu, vidimo da je zakonodavac prihvatio načelo presumirane krivnje, imajući u vidu svu težinu dokazivanja krivnje kao unutarnjeg psihološkog elementa. To znači da u parnici radi naknade štete tužitelj (oštećenik) ne treba dokazivati krivnju tuženika (štetnika). S druge strane, ukoliko se tuženik želi osloboditi krivnje na njemu je teret dokazivanja ekskulpirajućih činjenica, a svaka neizvjesnost o njihovom postojanju ide na njegovu štetu. Dakle, prema posebnom pravilu o teretu dokazivanja rizik nedokazanosti snosi štetnik. To, međutim, nikako ne oslobađa oštećenika dužnosti

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Prvi je temeljno pravilo eksplicirao njemački procesni teoretičar *Rosenberg*: "... svaka stranka treba u postupku navesti i dokazati da su ispunjene pretpostavke za primjenu njoj povoljne norme", *ibid.* str. 103.

da dokaže štetnu radnju, štetu, uzročnu vezu i dr. činjenice od kojih ovisi primjena njemu povoljne norme što proizlazi iz temeljnog pravila⁶⁰.

U teoriji je poznata klasifikacija normi (prema tzv. teoriji norme) na: 1) *konstitutivne norme* – koje zasnivaju subjektivno pravo, 2) *impeditivne norme* – sprečavaju njegov nastanak, 3) *ekstinktivne norme* – ukidaju nastalo subjektivno pravo te 4) *eliminatorne norme* – daju pasivnoj stranci pravo na pozivanje na okolnosti koje isključuju pravo na zahtjev. U pravilu tužitelj snosi rizik nedokazanosti činjenica koje su pretpostavka za primjenu konstitutivnih, a tuženik za ostale tri kategorije normi (tzv. protunorme)⁶¹.

Za distribuciju tereta dokazivanja među strankama, važno je također istaknuti različite mogućnosti držanja tuženika u parnici. Ukoliko se on u parnici ograniči na čisto poricanje (negiranje) činjeničnih navoda protivnika, to neće utjecati na teret dokazivanja (rječnikom subjektivnog poimanja tereta dokazivanja, *Probatio incubit ei qui affirmat non ei qui negat*). Drukčija je, međutim, situacija ukoliko tuženik krene u ofenzivu, ističući prigovore koji se zasnivaju na tvrdnji da određene okolnosti sprečavaju postanak tužiteljeva prava (npr. mane u volji, nesposobnost ugovarača) ili da su nastupile okolnosti zbog kojih je pravo prestalo (npr. raskid ugovora,

⁶⁰ Više o naknadi štete kod *Vedriš, Klarić, Građansko pravo, Zagreb, 2001, str. 571 i d.*

⁶¹ O tome više kod *Uzelac, op. cit., str. 103-106.*

izvršenje obveze, oprost duga). Tuženik može isticati i neko svoje samostalno pravo zbog kojeg nije dužan ispuniti određenu obvezu, usprkos postojanju tužiteljeva prava. U svim tim slučajevima tuženik (pozivajući se zapravo na protunorme, ukoliko prihvatimo gornju kategorizaciju) preuzima teret dokazivanja relevantnih činjenica koje mu idu u prilog, tj. snosi rizik dvojbe u pogledu tih činjenica, te, u biti, preuzima ulogu tužitelja u sporu (*Excipiendo reus fit actor*)⁶². Ukoliko sud ostane u nedoumici o postojanju odnosno nepostojanju tih činjenica, "on će svoju odluku utemeljiti na pretpostavci 'kao da' te činjenice ne postoje - a negativne konzekvencije pogodit će pasivnu stranku"⁶³.

U slučajevima kada bi primjena temeljnog pravila dovela do neadekvatnih i nepravičnih rezultata, sudska praksa je (barem u drugim zemljama, poput Njemačke, Austrije itd.) razvila načine na koje se od njega može odstupiti, i to stvaranjem posebnih pravila o teretu dokazivanja, snižavanjem standarda dokaza, praksom prebacivanja tereta dokazivanja (*Umkehr der Beweislast*), prihvaćanjem presumpcija ili hinjenom izvjesnošću⁶⁴, kako se teret ne bi pretvorio u nesavladivi jaram. Istu svrhu želi postići i zakonodavac, izričito propisujući pravila koja upućuju na raspodjelu tereta dokazivanja, npr. gore navedeno načelo presumirane krivnje

⁶² *Triva et al.*, op. cit., str. 350.

⁶³ *Uzelac*, op. cit., str. 106.

⁶⁴ *Ibid.*, str. 274.

štetnika ili različite zakonske presumpcije. No to su samo neki primjeri kad se iz različitih pravno-političkih motiva teret dokazivanja distribuira drukčije od temeljnog pravila.

4.1. Pravna priroda pravila o teretu dokazivanja

Pod pojmom pravne prirode pravila o teretu dokazivanja podrazumijeva se dilema o njihovoj pripadnosti materijalnom ili procesnom pravu. Problem se svodi na "pitanje otkuda derivirati konkretnu normu o raspodjeli [tereta dokazivanja] u situaciji u kojoj zakon takvu izričitu normu ne sadrži"⁶⁵. U teoriji prevladava shvaćanje o pripadnosti pravila o teretu dokazivanja materijalnom pravu, iako je pitanje metode prevladavanja činjenične neizvjesnosti, pitanje procesnog prava, tj. učinci primjene pravila o teretu dokazivanja se manifestiraju u procesnom pravu, u vidu (ne)uspjeha nečijeg pravozaštitnog zahtjeva. Opredjeljivanje za jedno shvaćanje ima niz važnih implikacija.

Prije svega, ako prihvatimo vladajuće mišljenje teorije, u sporovima s međunarodnim obilježjem mjerodavno pravo će biti određeno kolizijskim pravnim pravilima, a u slučaju da se pravila o teretu dokazivanja smatraju dijelom procesnog prava, mjerodavno pravo će biti pravo suda pred kojim se vodi parnični postupak (*lex fori*) budući da norme javnog prava, kojem pripadaju i norme građanskog procesnog prava, nemaju mogućnost eksteritorijalne primjene.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 267.

Ako se odlučimo za shvaćanje o materijalnopravnoj naravi pravila o teretu dokazivanja, onda prihvaćamo i načelnu mogućnost stranaka da ugovorno uređuju sadržaj i opseg dokazivanja. U protivnom bi ona bila kogentna pravna pravila kao i većina procesnih normi, u pogledu kojih je volja stranaka irelevantna. Međutim, čak i kad bi stranke sklopile ugovor kojim se jedna od njih obvezuje da neće drugoj osporiti određenu činjenicu, ili kojim bi se drukčije raspodijelio teret dokazivanja, takav ugovor će ostati bez procesnog djelovanja. Naime, u teoriji je prihvaćeno stajalište prema kojem procesnopravni učinak imaju samo ugovori predviđeni zakonom (poput ugovora o prorogaciji nadležnosti te o izbranom sudu)⁶⁶.

Također, ova dvojba postavlja problem u sferi instancijskog suđenja. Naime, hoće li se pravni lijek izjaviti zbog povrede procesnog ili materijalnog prava, a o tome može ovisiti dopuštenost pravnog lijeka⁶⁷ te rok u kojem se može podnijeti⁶⁸.

⁶⁶ V. *Triva et al.*, op. cit., str. 276.

⁶⁷ Tako je npr. revizija nedopuštena iz razloga pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, ali se može izjaviti zbog pogrešne primjene materijalnog prava (čl. 385. st. 1. t. 3., st. 3. ZPP-a). Ako, dakle, uzmemo da su pravila o teretu dokazivanja norme materijalnog prava, tada se revizija može izjaviti i zbog pogrešne primjene pravila o teretu dokazivanja, pri čemu će sud nužno morati prodrijeti i u činjeničnu problematiku spora. Cf. i *ibid.*, str. 593.

⁶⁸ O ovim trima implikacijama v. *Cini*, O nekim ključnim točkama..., cit., str. 745, 747.

4.2. Odnos tereta dokazivanja i presumpcija

Iz iskustva proizlazi da određene činjenice, ponekad same za sebe, ponekad zajedno s ostalima, ukazuju (indiciraju) na postojanje drugih uzročno-posljedičnim lancem povezanih činjenica. Otkriće zakonitosti prema kojoj se neki fenomeni ponavljaju ili pojavljuju zajedno s drugima, omogućuje nam zaključak o njihovom postojanju čak i onda kad nemamo izravnih informacija o njima samima. Ako smo tada stekli spoznaju o postojanju drugih činjenica, što mogu biti ili uzrok ili posljedica pojave koja je od našeg neposrednog interesa, tada možemo u pravilu zaključiti i na njeno postojanje. Naime, svaki razuman čovjek se koristi rasuđivanjem kao metodom spoznaje. Uzmimo jedan banalan primjer: ako ujutro primijetimo da su ulice mokre, prvo će nam pasti na pamet da je možda padala kiša. No, ako su krovovi kuća suhi, tad ćemo zaključiti da su radnici čistoće polijevali ulice vodom. Ako bi pak krovovi kuća bili također mokri, onda zasigurno nećemo smatrati da su radnici polijevali vodu i po krovovima (iako bi i to u sasvim iznimnom slučaju bilo moguće).

Od takve teze polazi i indicijalno dokazivanje u parnici. Naime, "na temelju posredno relevantnih činjenica - indicija - stvara se zaključak o postojanju neposrednih relevantnih činjenica"⁶⁹. U nekim situacijama se mogu razviti i tzv. faktične presumpcije (*praesumptiones hominis sive facti*) koje

⁶⁹ *Triva et al.*, op. cit., str. 397.

pozivanjem na pravila iskustva omogućuju zaključak o postojanju neposredno relevantnih činjenica, pa čak i na temelju jedne posredno relevantne činjenice (indicije). "Pravila iskustva su apstraktni sudovi činjenične (ne pravne) naravi zasnovani na dugotrajnom promatranju životnih pojava ili eksperimentu za koje je osnovano pretpostaviti da važe i za buduće slučajeve"⁷⁰. One se obično razvijaju u sudskoj praksi, a često su podloga za buduće zakonske presumpcije. Zapravo, razlika između faktičnih i zakonskih presumpcija jest u tome jesu li one dio zakonskog teksta ili ne (tj. jesu li normirane ili ne)⁷¹. Kako smo ranije rekli, zakonodavac iz pravno-političkih razloga želi u određenim slučajevima olakšati dokazivanje, "kad je pružanje pravne zaštite opravdano ...[a] nema izvjesnih i neposrednih dokaza o postojanju relevantnih okolnosti, pa čak ni o dovoljnoj kvantiteti i kvaliteti činjenica koje snagom logičkog zaključivanja i oslanjanjem na pravila iskustva dovode do

⁷⁰ *Ibid.* str. 144, dalje se navodi primjer kad je utvrđeno da tuženik nije tijekom ljeta uskladištio maslac u hladnjake i da je robu isporučio u neupotrebljivom stanju. Pravilo je iskustva da se prehrambeni proizvodi na vrućini kvare ukoliko se pravilno ne uskladište te je, stoga, opravdano zaključiti da je maslac pokvaren jer ga tuženik nije propisno uskladištio. Isti se autor na drugom mjestu poziva na faktičnu (dakle, zakonom nenormiranu) presumpciju autentičnosti teksta iznad potpisa. Utvrđenjem autentičnosti potpisa neke osobe presumira se da tekst u privatnoj ispravi potječe od iste osobe. *Ibid.*, str. 423.

⁷¹ Za takvo mišljenje v. *Uzelac*, op. cit., str. 64 i d.

pozitivnog zaključka o postojanju relevantnih činjenica [misli se na činjenice indicije]"⁷².

Zakonske presumpcije se mogu smatrati i pravilima o dokazivanju (*Beweisregeln*) - "odredbe koje sucu nalažu da, do dokaza o protivnom, uzme presumiranu činjenicu za istinitu", i pravilima o teretu dokazivanja (*Beweislastregeln*) - kao jedan "od pravnotehničkih načina na koje zakon izričito propisuje teret dokazivanja"⁷³. Naime, dokazanošću baze presumpcije kod tzv. oborivih zakonskih presumpcija (*praesumptiones iuris tantum*), teret dokazivanja prebačen je na drugu stranku, koja [tek] izvođenjem novih dokaza [tzv. dokaza o protivnome] može presumpciju oboriti"⁷⁴. Najpoznatija je, zasigurno, oboriva zakonska presumpcija očinstvo muža majke djeteta rođenog za vrijeme braka ili tijekom 300 dana od prestanka braka (kod nas je to čl. 53. Obiteljskog zakona, nadalje: ObZ, NN br. 162/98). Utvrđenjem presumptivne baze (postojanje braka ili trajanje roka od 300 dana, rođenje djeteta), zaključuje se o postojanju neposredno relevantne činjenice (očinstvo majčinog muža), no to nikako ne oduzima mogućnost majčinom mužu da osporava svoje očinstvo (čl. 77. ObZ-a). Ako bi muž majke htio osporiti svoje očinstvo on će morati pokrenuti parnicu u kojoj će se sa sigurnošću utvrditi (primjenom različitih metoda, u pravilu danas najpouzdanijom

⁷² *Triva et al.*, op. cit., str. 398.

⁷³ *Uzelac*, op. cit., str. 64 resp. 62.

⁷⁴ *Ibid.*, str. 63.

DNA - metodom) kako on nije otac. To je tzv. dokaz o protivnom (*Beweis des Gegenteils*), no da bi on doveo do obaranja presumpcije, potrebno je, kako vidimo, da zadovolji standard izvjesnosti što nije nimalo lak zadatak.

Druga je stvar s neoborivim zakonskim presumpcijama (*praesumptiones iuris et de iure*) kod kojih nije dopušten dokaz o protivnom, tj. dokaz o nepodudarnosti sadržaja presumptivnog zaključka sa sadržajem stvarnosti. One "predstavljaju zakonsku tehniku kojom se, u biti, ne regulira teret dokazivanja, već, rječnikom presumpcija, formira nova pravna norma"⁷⁵. Time se one po svojoj naravi približavaju pravnim fikcijama⁷⁶.

Međutim, ne smije se zaboraviti kako u pogledu oborivih i neoborivih presumpcija postoji mogućnost njihova osporavanja zaobilaznim putem, tj. napadanjem istinitosti sadržaja baze presumpcije (tvrdnji o postojanju posredno relevantnih činjenica). To je tzv. protudokaz (*Gegenbeweis*), za čiju je uspješnost dostatna i vjerojatnost. U našem bi primjeru to značilo osporavati postojanje braka ili tvrditi da je zakonom određeni rok od 300 dana protekao prije rođenja djeteta,

⁷⁵ *Ibid.* str. 63, u bilješci.

⁷⁶ Tako npr. u građanskom pravu postoji presumpcija poslovne nesposobnosti maloljetnika (u kaznenom pravu je slično s presumiranim neubrojivošću djeteta ispod 14 godina); odatle slijedi kako nije dopušteno dokazivati da je u konkretnom slučaju određeni maloljetnik sposoban za samostalno stjecanje prava i obveza.

odnosno u drugom primjeru, osporavati da je osoba u konkretnom slučaju u vrijeme sklapanja ugovora napunila 18 godina.

Što se tiče utjecaja zakonskih presumpcija na teret dokazivanja, treba naglasiti da one samo olakšavaju dokazivanje, a do prebacivanja tereta dokazivanja dovode tek posredno. Naime, stranka koja se poziva na presumpciju ne oslobađa se dužnosti dokazivanja (ili rizika nedokazanosti - ovisno o procesnom sistemu) posredno relevantnih činjenica, tako da o prebacivanju tereta dokazivanja može biti govora tek kad stranka koja se poziva na presumpciju dokaže istinitost "baznih sudova presumpcije"⁷⁷.

III ZAKLJUČAK

Napokon stigismo do kraja razmatranja o teretu dokazivanja. Namjera ovog rada je bila prenijeti barem dio osnovnih problema koji se javljaju u svezi s teretom dokazivanja: od razlikovanja objektivnog i subjektivnog tereta dokazivanja, preko pravnog silogizma i dužnosti suđenja do pripadnosti pravila o teretu dokazivanja materijalnom ili procesnom pravu. Vidjeli smo kako je zbog specifičnog odnosa procesnih načela, koja daju osnovne obrise postupka u pravnom poretku svake zemlje, potrebno sasvim oprezno i s dovoljno argumenata obrazlagati svrhu i sadržaj pojedinih procesnih instituta. U našem slučaju je potrebno precizno razgraničiti

⁷⁷ V. Cini, O nekim ključnim točkama..., cit., str. 743.

slobodnu ocjenu dokaza od pravila o teretu dokazivanja.

Ukoliko slobodnu ocjenu dokaza protegnemo i na povlačenje štetnih posljedica neuspjelog oblikovanja izvjesnog uvjerenja suca, onda dolazimo do neprihvatljivih obrazloženja sudskih odluka. Budući da je sud dužan potpuno i istinito utvrditi sporne činjenice o kojima ovisi osnovanost tužbenog zahtjeva (čl. 7. st. 1. ZPP-a), slijedi da on ne može svoju dužnost samo tako otkloniti te reći: "Ovaj sud nije stekao izvjesno uvjerenje u postojanje činjenica koje je stranka X iznijela", nego bi morao reći da je uvjeren ili u njihovo postojanje ili nepostojanje. Bez zakonom predviđene primjene pravila o teretu dokazivanja sud ne može zauzeti negativan stav o postojanju relevantnih činjenica u *non liquet* situaciji; zapravo može, ali samo ukoliko pri tom ide protiv svoje savjesti te unatoč postojanja nekih argumenata koji govore u prilog postojanja odlučnih činjenica, kako ih je stranka svojim tvrdnjama prikazala, izrekne kako je uvjeren u njihovo nepostojanje.

Sasvim je čudno kako je objektivno poimanje tereta dokazivanja, dominantno u europskoj procesnoj teoriji, iesnoj teoriji, iskim raspravama naših procesualista. Svojom kratkovidnošću, tj. reducirajući teret dokazivanja isključivo na njegovu subjektivnu varijantu ("koja stranka treba što dokazati"), izbacili su ga iz svog područja interesa. Naravno, to je sasvim opravdano imamo li u vidu propisanu podjednaku dužnost i suda i obiju stranaka u pravilnom utvrđivanju činjeničnog stanja (dakle, nema tereta koji bi ležao samo na

jednoj stranci), ali kao da su potpuno zaboravili da sud uvijek mora donijeti meritornu odluku na štetu jedne stranke (kako se inače kaže, jednoj je meritorna odluka najveće pravo, a drugome najveća nepravda - *summum ius summa iniuria*). Skrivanje iza hinjenog izvjesnog uvjerenja o nepostojanju činjenice na koju se stranka poziva ne zadovoljava jer se na taj način od sudaca traži da postupaju protivno svojoj savjesti. Stoga je teret dokazivanja najprimjereniji za rješavanje situacija činjenične neizvjesnosti u uvjetima imperativa za donošenje meritorne odluke.

Iznijeli smo shvaćanje da se unatoč načelnoj primjenjivosti objektivnog tereta dokazivanja u našem procesnom sistemu, a zbog mogućnosti stranaka da nepolaganjem iznosa potrebnog za izvođenje dokaza od strane suda, ipak može govoriti i o određenom subjektivnom teretu koji leži na određenoj stranci jer sud slobodno ocjenjuje od kakvog je značenja nepredujmljivanje traženih sredstava. Hoće li pak doći do ponovnog oživljavanja takvog koncepta tereta dokazivanja (proširenjem raspravnog načela i na dokaze) ne možemo sa sigurnošću reći, ali prijedlozi na koje smo naišli pri istraživanju literature ukazuju upravo na takav smjer razvoja ZPP-a. Tako će u obzir doći primjena starih pravila o teretu dokazivanja (*Probatio incubit actore. Excipiendo reus fit actor. Probatio incubit ei qui affirmat non ei qui negat. 7Actore non probante reus absolvitur.*) i na raspodjelu dokaznih aktivnosti među strankama.

LITERATURA

UZELAC, Alan, Teret dokazivanja, doktorska disertacija, Zagreb 1998.

CINI, Darko, O nekim ključnim točkama problematike pravila o teretu dokazivanja u građanskoj procesnoj pravnoj teoriji, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu , 1990. g. (5-6)

CINI, Darko, Teze teoretičara građanskog procesnog prava o teretu dokazivanja i neka otvorena pitanja, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1990. g. (2)

TRIVA, Siniša, BELAJEC Velimir, DIKA Mihajlo, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, 1986.

ŠAGOVAC, Antun, Teret dokazivanja i slobodna ocjena dokaza u parničnom postupku

VEDRIŠ Mladen, KLARIĆ Petar, Građansko pravo, Zagreb, 2001.

HRVATIN, Branko, Nove činjenice i novi dokazi kao razlog za ponavljanje postupka, Pravo u gospodarstvu, Zagreb, 1994. (br. 11-12)

KRAPAC, Davor, Kazneno procesno pravo, Zagreb, 2000.

GRBIN, Ivo, Zakon o parničnom postupku, Zagreb, 2000.

KURTOVIĆ, Šefko, Opća historija države i prava, knjiga I, Zagreb, 1994.